

Kovács Zsuzsa

A Göcseji Falumúzeum és a magyarországi skanzen mozgalom

1. Bevezetés

A 19. század végén az Ezredéves Országos Kiállításon felépített Néprajzi Faluval komolyabban meginduló skanzen létesítési mozgalom az első világháború miatt eredmények nélkül szakadt meg. Így, a nyugat európai skanzenekhez képest Magyarországon a törekvés csak sokkal később az 1950-es években éled ismét újjá, amikor a budapesti szakmai közönség egyre erőteljesebben szorgalmazza az egész ország népi épített örökségét bemutató fővárosi skanzen létesítését. Közös energiabefektetéssel dolgozik az etnográfus szakma a helyszín kijelölésén, az elméleti és technikai alapelvek kidolgozásán illetve a kormányzat megnyerésén, az építéshez szükséges források biztosítása végett. Az elkötelezett munkát végül siker koronázza, hiszen Szentendrén, a Sztaravoda patak forrása mellett elterülő 55 hektáros területen¹ 1966. június 30-án megindulnak az országos skanzen építési munkái.²

Ezzel egy időben, szintén 1966-ban, egy vidéki kisvárosban is nagy erővel látnak neki a falumúzeum létrehozásának. Az 1960-as években Zalaegerszegen, más történelmi, politikai és szakmai erők motiválták a Göcseji Falumúzeum felépítését, mint az országos skanzenét, az eredmény azonban egyedülálló volt, hiszen a skandináv és a nyugat-európai minták után, Magyarországon legelőször vidéken, nyílt meg szabadtéri néprajzi múzeum.

Cikkemben arra vállalkozom, hogy bemutatom, milyen körülmények között jön létre éppen Zalaegerszegen a Göcseji Falumúzeum, milyen helyet foglal el a magyarországi szabadtéri néprajzi múzeumok között? Továbbá kitérek annak elemzésére, hogy mint az első múzeum milyen szakmai irányelvek határozzák meg építését és működését? Hol tartunk ma, milyen irányban fejlődött a múzeum, mi valósult meg a tervekben és mi az, ami még hátravan?

2. A magyarországi skanzenmozgalom

A magyarországi skanzenmozgalom egyfelől a 19. századi országos- és világkiállítások néprajzi díszfaluinak hallatlan népszerűségében, másrészt pedig abban a tudományfejlődési irányzatban gyökerezik, aminek eredményeképpen a 19. század végével egyre jobban differenciálódni kezdenek az egyes szaktudományok. Köztük a muzeológia is, amely ekkor alkotja meg a szabad téren felépített múzeumok szakmai irányelveivel foglalkozó muzeológiai szakágát.³

2.1. Néprajzi panoptikumok az országos- és a világkiállításokon

Paraszti bútorokkal, ruhákkal és használati tárgyakkal berendezett szabadtéri tárlatot először az 1885-ös országos kiállításon láthatott a magyarországi nagyközönség. Hazánk különböző tájegységeiről, összesen 15 élethű, paraszti enteriőrben mutatták be a Kárpát-medencében élő magyarság gazdag viseletét, berendezési tárgyait és háziipari termékeit. A kiállításon a torockói-, bánffyuhunyadi-, békési-, borsodi-, gömöri-magyar; hétfalusi-csángó, aldunai-székely csoportok mellett, az akkori nemzetiségeink: az erdélyi szászok, a szepesi németek, a Hunyad megyei oláhok, tótok, rutének, szerbek, bolgárok is képviseltették magukat.⁴ A kiállítás végén a berendezett enteriőröket lebontották és az összegyűjtött néprajzi anyagot a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményébe leltározták be.

A későbbi világkiállításokon már nemcsak egy-egy paraszti szoba várta a látogatókat, hanem teljesen berendezett épületek. A legszínvonalasabbak ezek közül az 1867-es párizsi és 1873-as bécsi világkiállítás népi épületei voltak. A tárlatokat ugyan nem múzeumi céllal rendezik, mégis a bécsi enteriőrök rendezői fontosnak tartották, hogy a felépített házakat, vagy azok

modelljeit az eredetivel megegyező, hiteles építési technikákat használva készítsék el. A berendezéseknél pedig törekedtek arra, hogy azok használhatók legyenek, mivel a felépített házakban kézműves bemutatókat tartottak.⁵

Az eddig felsorolt kiállításokat követően, a magyarországi skanzenek legnagyobb hatású előzményének az Ezredéves Országos Kiállításon felépített Néprajzi Falu tekinthető, amely Jankó János tudományos- és szervező munkájának volt köszönhető. A Millenniumra felépített Néprajzi Faluban az előző kiállítások sikeréből és tapasztalataiból táplálkozva összesen 22 vármegyéből 24 portán mutatták be a magyarság és a nemzetiségek paraszti kultúráját. Az elkészült portákkal, a berendezett enteriőrökkel és a felöltöttetett bábukkal az adott területre jellemző típust akarták ábrázolni. Jankó János a típusok megállapításához kitartó néprajzi terepmunkát végzett. A hatalmas munkával megépített Néprajzi Falu a korábbi világkiállítások épületeihez és enteriőrjeihez hasonlóan a tárlat végén lebontásra volt ítélve. A szabadtéri tárlat szerencsére mégsem tűnt el nyomok nélkül, hiszen az összegyűjtött tárgyak a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményébe kerültek, Jankó pedig a Néprajzi Faluról írott könyvében dokumentálta munkáját. Ebben a műben részletesen nyilatkozik néprajzi alapvetéseiről, majd a kiállítás minden portáját aprólékosan mutatja be.

A Néprajzi Falu szakmai célja a magyar ház típusainak bemutatása volt, amelyhez szükség volt az adott területen tipikusnak vélt forma kiválasztására. A következőképpen nyilatkozik Jankó terepmunkájáról:

„Ha egy faluba megérkeztem, feladatom három volt: a ház részleteit, a berendezés tervét és tárgyait s a ruházatot külön-külön megállapítanom. A háztípust természetesen igen ritkán találhatjuk meg egyetlen házban; ha a falak régiiek, a tető új, ha a régi kémény leég, újat, más formát építenek helyette, ha a család gyarapodik, toldalék épületekkel egészítik ki a házat, ha a kapu elkorhad és kidül, az új már nem áll olyan hatalmas gerendából, mert kipusztul az erdő és így tovább. Egyenként kellett tehát vizsgálnom a típust alkotó jelleget s azokból összeállítani az ősi típust, a melyik abban a faluban egykor kizárólagosan uralkodott. Olykor a régi típus egészen eltűnt már, csak egyes részletei maradtak fenn, olykor egészen új típusok kifejlődésével találkoztam, s mindez együtt arra kényszerített, hogy ne csak azt jegyezzem, rajzoljam fel, a mire szükségem van, hanem, hogy az egyes jellegek változásainak teljes sorozatát állítsam össze falunkint; a mint aztán faluról-falura haladtam, mindinkább kitűnt, hogy a sorozatok melyik tagja volt egykor a tipikus, melyik tagja tipikus ma. Így kellett kihüvelyezni minden háznál az alaprajzot, az utcái és az udvari homlokzatot, az ajtókat, ablakok,

kemenczék formáit, a tető és a kémény alakját, a telekberendezést, a melléképületeket, a kerítést, a kaput, stb. Nem ritkán kellett megküzdeni a megye hiúságával is, a kéménytelen házat egyik sem akarta magára vállalni, az ősi, a régi ellen, ha az ősdinak látszott, igen sok protestált; és így ezeknek a tényezőknek sokszor kellett egyet más feláldozni; az áldozatot ugyan meg kellett hozni, de azért hamisítársra sor nem került, a mint hogy erről szó sem lehet akkor, mikor tudjuk és megmondjuk, mit mi helyett kellett tennünk, s mikor a helyettesítésre felhasznált elem tényleg megvolt az illető községekben és vármegyékben. A házak belső berendezésével és butoraival kevesebb bajunk volt: az vagy régi, vagy új, az utóbbit, a hol lehetett, kerültük s a mennyiben ezen utak alatt a berendezési tárgyakra csak általános összeírásról volt szó ez idő szerint csak röviden végeztünk velök. A costume maradandóbb lévén, csak a bemutatandó alakokat kellett megállapítani s így ezzel is röviden végezhetünk, a mennyiben a fényképfelvételek mindent magukba foglaltak. Ezt a felvételt magam csináltam végig 23 vármegye közül 20-ban; háromban, névleg Brassó-, Nógrád és Krassó-Szörényben a kiállítási igazgatóság közege egyedül járt s a helyi szakértők és érdeklődők bevonásával állapította meg a házak típusát, berendezését és alakját.⁶

A berendezésekhez szükséges tárgyakat ezt követően, végül csak 7 esetben gyűjtötte be maga Jankó – közöttük volt a zalai, Zebeckéről – máskor a megyei adminisztrációra volt bízva ez a munka. Szakértők és a gyűjtéssel megbízott alkalmazottak sokszor kellő lelkesedésének hiánya miatt a Millenniumi falu egyik leggyengébb pontjai maguk az enteriőrök és az ott bemutatott hitelesnek beállított berendezések voltak.

A berendezések mellett a háztípusok gyűjtésére vonatkozó fent idézett hosszú leírásból jól kirajzolódnak azok a szakmai hibák, amelyeket a kritikákban később élesen bíráltak a néprajzosok.

Az első és talán legnagyobb hiba magában a szakmai alapvetésben volt, amelyben Jankó azt állította, hogy vannak minden részletében megragadható típusok, amelyek saját leírása szerint, a gyűjtés idejében már nem voltak megtalálhatók a maguk teljes valóságában.

A második hiba az volt, hogy erősen hitt abban, a mai szemmel már nagyon is esetleges módszerben, hogy a falvakban akkor fennálló épülettípusokból visszarekonstruálható egy valaha volt általános típus.⁷ Jelen írás eredeti célkitűzéseitől erőteljesen eltérnek, ha tovább folytatnám a Millenniumi falu épületeinek elemzését, másrészt szükség sincsen rá, hiszen gazdag szakirodalom tárgyalja ezt a témát. Szándékom csupán az volt, hogy röviden vázoljam azokat az alapvető szakmai hiányokat, amelyek később tanulsággul szolgáltak a szabadtéri néprajzi múzeumok néprajzi koncepciójánál, majd építésénél is.

Az így elkészült falunak viszont hibái ellenére is elvitatathatlan érdeme volt, hogy létrejött, tanulságul szolgált, hiszen a korábbi kiállításokkal ellentétben itt nemcsak egy díszletkiállítás megépítése volt a cél, hanem egy valódi néprajzi tárlat létrehozása, amely mögött egy szorgalmas szakember tudása és néprajzi gyűjtőmunkája állt.

A Néprajzi Falu lebontását követően még élénken élt a szakmai szándék és lelkesedés a magyarországi Skanzen létrehozására, a hamarosan kitörő első világháború azonban ekkor nem engedett teret ennek a munkának.

2.2. Az első határozott lépések a szabadtéri néprajzi múzeum létrehozása érdekében

Az elkövetkezendő évtizedekben a skanzen ügye különböző szakmai cikkek elméleti berkeiben maradt. Az 1950-es években azonban előre kaphatott a skanzenmozgalom, aminek egyik kézzelfogható eredménye az 1959-ben megtartott ankét volt, ahol a felépítendő skanzen elvi és gyakorlati lehetőségeinek megvitatása volt a cél.

Az ankéton Major Máté, Gunda Béla és Ortutay Gyula elméleti, a skanzen létrehozásának szükségességét és múzeumi hasznosságát hangsúlyozó rövidebb előadásai után, Vargha László tarthatta meg nagy lélegzetvételű beszédét a létesítendő múzeum gyakorlati kérdéseiről. Az előadásában tárgyalt problémák ekkor még csak az első felvetések, amelyek akkori aktualitását és fontosságát jelzi, hogy számtalan hozzászólás követte gondolatait többek között Tálasi Istvántól, Szolnoky Lajostól, Kresz Máriától, Tóth Jánostól. Az ankét végül eredményesen zárult, hiszen határozatban foglalták a Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum létrehozását. Megállapodtak abban is, hogy felkérjük a szakembereket a koncepció kidolgozására, az illetékes szerveket pedig a munka anyagi támogatása érdekében keresik fel.⁸

Ezzel a tanácskozással vette kezdetét az a szakmai lendület, amelynek eredményeképpen megindulhattak az országos skanzen előkészítő munkálatai. 1963-tól fogva a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szakbizottsága a létesítendő múzeum ügyén dolgozik, a munka azonban, a felmerülő technikai és szakmai problémák miatt nagyon lassan halad.⁹

Az országos skanzen, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, első elkészült tájegységével, a Felső-Tiszavidéki épületekkel így csak harmadikként nyílt meg az országban. Megelőzte 1968-ban Göcseji Falumúzeum, majd 1973-ban a Vasi Múzeumfalú és csak ezt követően, 1974-től látogatható a szentendrei múzeum, amely ekkora már szervezetileg is teljesen

különvált a Néprajzi Múzeumtól. Ezekről az évekről Bíró Friderika sorait idézem:

„1974-től a «prérin» éltünk. Száműzetésben. Kezdetben nem volt semmi, csak 46 hektár föld kerítéssel körülkerítve. 30 kilométerre Budapesttől, és 6 kilométerre Szentendrétől. Napi három órát utaztunk, hajnalban indultunk és késő este értünk haza. Az autóbusz napjában háromszor járt. Jármű? Sehol. Autó? A stopra is fél napig kellett várni. Gyalogoltuk, ha esett, ha fújt, ha havazott. Tapostuk a sarat, bukdácsoltunk a rögökön. Nap mint nap. Meleg ebéd? Magunknak főztünk egy kis villanyrezsón, vagy napokig hideg kosztan éltünk egy sokak által étteremnek hitt faházban. A réseken télen átfújt a szél, nyáron a függöny nélküli ablakok mögött fulladozva dolgoztunk. Körülöttünk rohagáltak az egerek, néha megették a fényképeinket, fölfalták a papírjainkat, megrágták elemózsziánkat. A világtól elzárva éltünk. Telefonunk évekig nem volt, és csak néhanapján állt meg előttünk egy komor, fekete kocs. Emberek jöttek a Minisztériumból... Látogatni? Ellenőrizni? Egyébként csak a madár járt erre. Előttünk a nagy mező, körülöttünk a dombok. Csönd és béke...A jövő múzeumának színhelye...”¹⁰

Ez a faház, amely a legutóbbi időkig a múzeumi munkaszobáknak adott otthont, ma már a Csilléry Klára Oktatóközpont helyszíne. Mindehhez azonban hosszú út vezetett. Lassan telt az idő a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. A Felső-Tiszavidék tájegység megnyitója után bő egy évtizedig nem nyílt új tájegység. A következő kiállítások csak 1987 és 2006 között készültek el. A tervezett kilenc tájegységből napjainkig hét készült el.

Az elmúlt években felgyorsult építkezéseivel és sok más múzeumi munkával sikerült az ólmos lassúságot maga mögött hagyni a múzeumnak. Ma már ez az intézmény a legtöbb anyagi és szellemi forrás élvezője, így valóban kivívták maguknak az országos ranggal járó vezető szerepet. A telepítési koncepcióban elhatározott munka vége felé járva, amikor belátható időn belülre került a tájegységek megnyitásának időpontja, megfogalmazták a továbblépés irányait is. Cseri Miklós, az intézmény igazgatója az MTA „Múlt-jelen-jövő”, a társadalomtudományok szerepe a változó világban című nyilvános felolvasó ülésén elhangzott előadásában ismertette a tudományos közönséggel a múzeum fejlődésének új irányait. Ezek szerint az európai szabadtéri néprajzi múzeumok kiállításai, rendezvényei, foglalkozásai azzal a tanulsággal szolgálnak, hogy a mai néprajztudomány és kulturális antropológia meghaladta a hagyományos felfogást. Ma már nem elég a letűnt korok, hagyományos társadalmainak emlékeit őrizni a múzeumokban, hanem itt az idő, hogy térben, időben, társadalomban nyissunk. A 21. század múzeumainak nem az a feladata, hogy az

elmúlt idők idealizálásával gyönyörködtessenek, hanem, hogy reflektáljanak a változó idők, gyorsan változó jelenségeire. Ehhez át kell lépniük a 20. századba, az évezred történéseit pedig a legutóbbi évekig kitolva kell a látogatók elé tárni és benne már nemcsak a parasztságnak, hanem a legszélesebb társadalmi rétegeknek az életmódját megmutatni. Az igazgató szerint ez a múzeumtípus a legalkalmasabb arra, hogy párbeszédet teremtsen, reflektáljon a társadalmi problémákra, és jelentős részt vállaljon az értékteremtő, értékközvetítő folyamatokban.¹¹

A nagyvonalú terveket nemsokára tettek is követék, hiszen hamarosan nekiláttak az Erdély tájegység tudományos koncepciójának kidolgozásához, az áttelepítendő épületek felméréséhez, és elkezdték kidolgozni a 20. századi falu tudományos terveit. Az erdélyi építészet és életmód bemutatásának szükségessége kézenfekvő, ha arra gondolunk, hogy a hagyományai-ban, népművészetében, folklóralkotásaiban gazdag országrésszel milyen sokat foglalkozik a néprajzi szakirodalom. Igen újszerű kezdeményezés azonban a 20. századi falut és annak társadalmát bemutatni szándékozó tájegység. A témaválasztás fontossága nem kétséges gyorsan változó mindennapjaink ismeretében, ahol a korszak sajátossága, hogy nemcsak a tárgy, hanem a változás és a társadalmi dinamika is megragadható és bemutatható. A Szabadtéri Néprajzi Múzeumban ez a korszak alapvetően típusépítészeti alkotásain, vagyis a FAKSZ-, az ONCSA-, majd a kockaházakon és a mögöttük meghúzódó társadalmi tényezőkön keresztül lesz megragadható.¹²

3. Az ország első szabadtéri néprajzi múzeuma

3.1. A Göcseji Falumúzeum

Zalaegerszegen az országos múzeum létrehozásához képest az események sokkal gyorsabban zajlottak. Tóth János 1960-ban a Göcseji Múzeum jubileumi emlékkönyvében megjelentetett cikkében még csak a terveit veti papírra egy Zalaegerszegen létesítendő múzeum lehetőségének,¹³ nem sokkal ezután pedig már konkrét intézkedések történnek a falumúzeum létrehozásának érdekében. 1963-ban megszületik a határozat a múzeum Zalaréten történő felépítéséről, amit 1964-ben a terület kisajátítása követ, egy év múlva pedig Szentmihályi korábbi, néprajzi kutatásait felhasználva már javában folynak a falumúzeumba telepítendő épületek kiválasztásának munkái. Még ugyanebben az évben, vagyis 1966-ban kezdik el felépíteni az első épületeket. 1967-re a tervezett létesítmények nagyrészt el is készülnek, így egy hétre megnyitják a múzeumot, hogy a néprajzi muzeológus

szakma képviselői véleményt mondhassanak az elkészült munkákról, és betekintést engedjenek az épülő kiállításokba a kíváncsi zalaegerszegi közönségnek. Egy évvel később, a tervezett időpontra elkészült a Göcseji Falumúzeum, és 1968. augusztus 19-én megnyitott.¹⁴

A falumúzeumi tervek kidolgozásakor Tóth János és Barabás Jenő vettek tevékenyen részt a munkában, később azonban, úgy alakult a helyzet, hogy a szabadtéri kiállításegyüttes gyakorlati létrehozását, egyetlen néprajzos végezte, Szentmihályi Imre. Ő a munkát felügyelő skanzen bizottságban nem is vezető-, hanem beosztotti szerepben dolgozott, ami később nagyon sok konfliktus okozója volt, hiszen a Skanzen bizottságban, ahol a néprajzos mellett jogász, építész, és más szakemberek dolgoztak, sokszor a néprajzi érvek a legkisebb súllyal estek a latban. Később Balassa Iván a Göcseji Falumúzeumról az Ethnographia hasábjain megjelentett szakmai kritikájában a millenniumi falut megalkotó Jankó Jánoshoz hasonlítja Szentmihályi munkáját, aki elődjéhez hasonlóan egyedül volt kénytelen munkáját végezni.¹⁵ Nem volt ez másként a többi vidéki szabadtéri múzeum esetében sem, azonban meggyőződésem, hogy a Balassa Iván által írásba is foglalt kritikában a zalaegerszegi falumúzeummal kapcsolatban hangoztatott hibák egy része kiküszöbölhető lett volna, ha több szakember is részt tudott volna venni a munkában.

Szentmihályi gyűjtési és múzeumtervezési módszere abba a néprajzi tradícióban gyökerezik, amely irányadó volt ekkor a magyarországi szabadtéri néprajzi muzeológiában. Ezeket a szakmai elveket világosan fogalmazza meg Hoffmann Tamás „A magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum alapelvei a századfordulón és ma”¹⁶ című előadásában, amely a Néprajzi Múzeumban, egy szakmai továbbképzés keretében hangzott el. A dolgozat bevezető részében az európai előzményeket bemutatva, majd a magyar parasztság történelmének összefoglalója után Hoffmann Tamás megállapította, hogy nem tartható az a koncepció, amellyel a millenniumi falu épületeit típusok és etnikai szempontok szerint kiválasztották, hiszen Magyarország lakosságának építészeti kultúráját ma már nem az etnikai származás táplálja, hanem azok a gazdasági és társadalomtörténeti tényezők, amelyek a népesség sorsát és életmódját szabályozták a feudalizmus rendszerében. Arra törekszünk, írta, hogy a történelmi változásokat és azok építészeti kultúrára gyakorolt hatását próbáljuk a muzeológia sajátos lehetőségei között értékelni.

Az előzmények tanulságaként fogalmazta meg Hoffmann Tamás, hogy a felépíteni kívánt skanzenben nem csupán reprezentatív épületeket, netán tájilag jellemző vagy jellemzőnek vélt portákat és építményeket kell áttelepíteni, hanem az épületek olyan

komplexumait, amelyek azok táji- és településtörténeti sajátosságait is reprezentálják. Megállapította, hogy az építőanyagok adottságai és tájanként nagyon lényeges különbözőségei, a tüzelőberendezések és a füstelvezetés módozatai, táji- és történelmi eltérései jelentősen árnyalják a parasztság építőkultúrájának képét, így szükséges az előbbieket vizsgálata és tudományos koncepcióba építése. Az elmondottakból az is következik, írta Hoffmann hogy, az egyes táji együttesekben felsorolt porták épületkomplexumai társadalmi típusokat is hivatottak reprezentálni, mégpedig zömmel a parasztságét, figyelembe véve az osztályszerkezet alakulásának típussteremtő hatását. Ezzel összefüggésben aránylag kevés ipari foglalkozásnak állíthat emléket a szabadtéri múzeum, hiszen ezt a fejlődést az ipar munkamegosztó hatásának rendkívül csekély mértéke jellemezte.

Az előadás csak 1970-ben hangzott el, de Szentmihályi múzeumra vonatkozó terveiből és gyűjtéseiből mégsem kétséges, hogy személetét is ez a szakmai látásmód hatotta át. Az etnográfus a következőképpen ír az épületkiválasztás szempontjairól a Göcseji Falumúzeum tudományos koncepciójában:

„A tudományos program hangsúlyozza a falumúzeumunk sokoldalú feladatait. Célunk a 19. századi göcseji népi építkezési kultúra, főleg a hagyományos faépítkezés és életmód bemutatása a berendezett épületekkel. (Az újabb típusú téglapépületek áttelepítése esetleges későbbi feladat lehet.) Az épületek és a berendezés kiválasztásánál figyelemmel voltunk a parasztság rétegződését tükröző különbségekre: pl. helyiségek mérete, melléképületek száma, a berendezés szintje. A tüzelőberendezések tekintetében a füstökonyhás ház volt a jellemző, így valamennyi házunk kémény nélküli. Szerencsére a hazánkban ma már egyedülálló háztípust, a füstősházat (Rauchstube) is be tudjuk mutatni. A tüzelőkkel ellentétben a házak alaprajzi formái nagyon gazdagok Göcsejben. A program hangsúlyozza a főbb alaprajzi változatok bemutatását, főleg a lakóházaknál – egyenes, hosszú, széles- és csonkakontyos, hajlított, kerített, de más épületeknél is (harangláb, pajta, ól, kút). Az eltérő oromformákat is számításba vettük (kontyolt, csonkakontyolt). Az építőanyagok/falazatok is változatosak, bár a legtöbb épület keresztívleges boronafalú. Néhány népművészeti értékű homlokzatot külön is bemutatunk. Rekonstrukció csak abban az esetben végezhető el, ha feltétlenül szükséges és hitelesen kivitelezhető. Több esetben (kerített ház, füstősház, kástu, berendezések és néhány tüzelő) a részleges vagy teljes rekonstrukció elkerülhetetlen, nem is szólva az elkorhadt faanyagok és zsufffedelek pótlásáról. Komplet porták már nincs, így a porták épületei – bár ezt kiküszöbölni igyekeztünk – különböző községekből kerültek be. Az

épületek kiválasztását nagyon alapos, többszöri terepmunka és gondos mérleget megelőzte meg.”¹⁷

Szentmihályinak a boronaeépítkezés felkutatására irányuló néprajzi terepmunkája jóval korábban elkezdődött, mint a falumúzeum építéséhez szükséges gyűjtés, hiszen figyelme a Göcseji Múzeumba kerülésétől, 1950-től fogva az épített örökség felé fordult. Már első gyűjtései egyikén felfigyelt Káváson a Dömök féle házra, amely később a falumúzeum egyik legelső épülete lett.¹⁸ Az építész felé forduló érdeklődésének oka az egyre intenzívebb olajipar nyomán szinte napról napra átalakuló, a 19. századi formájából pillanatok alatt kilépő falvak látványa volt. Így mire a szabadtéri múzeum konkrét terveinek elkészítésére került a sor, a néprajzos múzeumigazgatónak több ezer fényképe és tucatnyi gyűjtőnaplója állt a rendelkezésére, amelyekhez a falumúzeum építéskor további, kiegészítő gyűjtésekre, és pontos épületkiválasztásokra volt szükség. Terepmunkája során törekedett arra, hogy ahol lehetséges volt, a tulajdonosoktól kikérdezze azokat az információkat, amelyeket a házzal, annak történetével és a családdal kapcsolatban tudni lehetett.

A kiválasztott házak bontásakor pontos bontási naplókat¹⁹ vezetett, amelyekre nagyon nagy szükség volt az újjáépítésnél, hiszen a bontásokat legtöbbször nem építész, hanem ács felügyelte.

A tudományos koncepció „Berendezési terv” című fejezetéből kiderül, hogy amíg maguknak az épületeknek a kiválasztása jól átgondolt, szisztematikus rendbe illesztett néprajzi elgondolás mentén haladt, ez korántsem mondható el a házakban elhelyezett kiállításokkal kapcsolatban:

„A berendezések aktuálissá válásával 1967–68-ban készítettem el. Teljes részletességű kidolgozására nem volt idő, így a kivitelezésnél rögtönzések is adódtak. A terv kialakításhoz és kivitelezéséhez, a házak berendezéséhez a Néprajzi Múzeumból (K. Csilléry Klára, Boross Marietta, Bíró Friderika) és a nagykanizsai múzeumból (H. Kerecsényi Edit) jelentős segítséget kaptunk. A 16 berendezés kialakítása a megnyitásig, újabb rendkívüli feladatot jelentett. A múzeum gyűjteménye megközelítőleg elegendő volt, de azt sorozatos gyűjtésekkel még ki kellett egészíteni. A berendezés ma már csak rekonstruálható, ezért Göcsej különböző területeiről került be, hasonlóan a portákhoz. (Jelentős táji különbségek Göcsejben nincsenek.) A berendezés fő szempontja, ahol ez nem erőltetett, az épületek korának és volt lakóinak társadalmi-gazdasági helyzetéhez alkalmazkodik. Így vannak közép, gazdag és szegényparaszt házak illetve berendezések. Tehát nem népművészeti kiállítást akartunk rendezni, hanem kor és vagyoni helyzet szerint differenciáltunk. A 18. századi füstősház berendezése külön-

*nösen gondos tervezést igényelt. A zalalövői hajlított ház több periódusban épült, ezért nem rendeztük be, de itt mutatjuk be az egyes építési fázisokat. A házakban egyúttal különböző munkákat, mesterségeket (szövés, fonás, kosárkötés, szalmafonás) is bemutatunk. Vannak működésre alkalmas műhelyeink is (kovácsműhely, pálinkafőző). Az élethű berendezés teszi teljessé a falumúzeumot és kelti életre a látogatóban a 19. század végi göcseji falu illúzióját.*²⁰

A idézett részből kiderül, hogy sajnos a múzeum leglátványosabb, de a legaprólékosabb munkájára, vagyis a berendezések elkészítésére maradt a legkevesebb ideje a néprajzosnak. Itt szerencsére nem volt teljesen magára utalva, hiszen sok néprajzos kolléga és egyetemi hallgató volt a segítségére.

Az épületek és a bennük bemutatott kiállítások minél eredetibb formájú megvalósítása érdekében megpróbálta begyűjteni mindazokat az eszközöket, bútorokat, tárgyakat, amelyek a házhoz tartoztak. A ház és vele együtt a benne élő család tárgyainak és történetének a megszerzése, majd kiállításokban önálló alkalmazására azonban általában teljes körű információk hiányában a legtöbb esetben nincs mód. Nem volt az másként a falumúzeum létrehozásakor sem. Az épület és a hozzá tartozó berendezés teljes áttelepítésre egyedül a Hottóról származó kovácsműhely esetében volt lehetőség. A műhely Soós Antal kovács birtokában volt, akinek a családja az épület megvásárlásakor már 200 év óta használta azt. Az idős mester tevékenységét akkor hagyta abba, amikor az épületet és a hozzá tartozó hiánytalan berendezést eladta a múzeumnak.²¹ A házhoz tartozó tárgyak részleges megvásárlására és a szobai kályháknak a megszerzésére a zalalövői hosszúház esetében volt mód, amelyeket később a múzeumban felépített házban visszarendezett a múzeumi igazgató.²²

A két éves megfeszített munka eredményeképpen a tervezett időpontra, vagyis 1968. augusztus 19-re minden készen állt a nagy szenzációnak számító megnyitóra, ahova több mint 4000 látogató jött el. Az ünnepség és a jól végzett munka öröme után azonban nem maradhattak el a szakmai kritikák sem, amelyek legnagyobb része mindvégig a szakmai berkek magánbeszélgetéseinek témája maradt. Csupán egyetlen alapos és használható kritika jelent meg a falumúzeummal kapcsolatban Balassa Iván tollából. A szerző először is a múzeum elhelyezését kifogásolja, hiszen a Zala folyó árterében felépített múzeum épületei meglátása szerint nincsenek biztonságban a nedves talajon. A gyakorlati problémánál súlyosabbnak tartja, hogy a sík és alapvetően kicsi terület nem alkalmas arra, hogy Göcsej dombos vidékén jellemző szeres, egymástól távol álló, szétszórt településtípust bemutassa. Példaként említi a kávási ház udvarán újraépített

Csödéről származó pálinkafőző-kunyhót, ami eredeti helyén egy meredek partoldalban volt felépítve, itt pedig teljesen sík területen áll. A szerző lelkesedéssel ír a változatos háztípusokról, amit a múzeumban bemutatnak, kifogásolja viszont, hogy a házak és épületek nagy részében nem hiteles és nem megfelelő műszaki megoldásokat alkalmaztak. Ilyen kifogásolható megoldások a nagykutasí torkospajta tetőszerkezeténél alkalmazott vaspántok, vagy a tetőszerkezetek teljes cseréje, amire nem minden esetben lett volna szükség, hiszen ez erősen rontja az épületek hitelességét.²³

A Göcseji Falumúzeum létrehozása volt a tanulópénz a szabadtéri muzeológiában, hiszen az itt előjött problémák felhívták a figyelmet mindazokra a kérdésekre, amelyek csakis a gyakorlatban keletkeznek. Az építészek, műszaki szakemberek hiányának problémája később a Szabadtéri Néprajzi Múzeum építéskor is felmerült, amit a Göcseji Falumúzeumban látott tapasztalatok miatt sürgősen megoldandó feladatnak tartottak.²⁴

A nehézségek ellenére is elmondható, hogy Szentmihályi Imre esetében egy nagyon akkurátus, alapos és precíz néprajzost kapott az első magyarországi skanzen ügye, aki mindvégig törekedett a legmesszemenőbb néprajzi hitelességre és a lehetőségek maximális kihasználására. Munkája mind a mai napig tartó érvényességgel bír, hiszen Gönczi Ferenc után, aki a 19. századi Göcsej krónikása, Szentmihályi Imre volt a 20. századdal átalakuló vidék legjobb ismerője. Gyűjtőmunkája Göncziével ellentétben nem jelent meg nyomtatott monográfia formájában, kéziratos gyűjtőnaplóját azonban ugyanolyan alapvető forrásként használjuk, mint elődje több mint 600 oldalas művét.

3.2. A felépült falumúzeum

A zalaegerszegi múzeum nemcsak elsőségéből adódóan különleges, hanem amiatt is, hogy a megnyitóra elkészült formája a telepítési koncepcióban meghatározott terv szinte teljes mértékű teljesítését jelentette. Erre a későbbiekben megnyíló magyarországi skanzenek esetében általában nem volt példa. Szombathelyen, a Vasi Múzeumfaluban a megnyitóra a telepítési koncepcióban meghatározott épületeknek csak egy része készült el, ugyanez volt a helyzet Nyíregyházán a Sóstói Múzeumfaluban, sőt az országos skanzenben is. Szentendrén a megnyitóra csak egyetlen tájegységgel készültek el, amelyet csak szűk másfél évtized múlva követett a második és a jelenlegi tervek szerint 2010-re épül fel a telepítési koncepcióban megjelölt tájegységek mindegyike.

A Göcseji Falumúzeumban 1968-ban felépültek a lakóházak és a hozzájuk kapcsolódó gazdasági épít-

mények, a pincék egy része. További pincék felépítését tervezték, amelyek végül soha nem készültek el. A megnyitó utáni években építették fel el az olajtű malmot, a házormokat és egy-két kisebb melléképületet.²⁵

A terveknek megfelelően a falumúzeumi portákon sikerült felépíteni a különböző formájú göcseji boronaépületeket és a hozzájuk tartozó, eltérő alaprajzú borona- és vesszőfalú gazdasági építményeket. A porta méretének megfelelően az egyes lakóházakban a különböző vagyoni helyzetű családok életmódját, bútorait, az enteriőrökben pedig különböző tevékenységeket próbált bemutatni Szentmihályi Imre. Sajnos a korábban már tárgyalt berendezési problémák miatt ez csak részlegesen sikerült. A szobák és konyhák bútorzata, tárgyai elég szegényesek, így a látogatók számára nehezen értelmezhető a szegényebb és gazdagabb családok, fiatalok és idősök életmódjának bemutatása, amikor mindkét életszakasz, vagyoni helyzet hasonló mennyiségű és formájú tárgyakat mutat be.

A múzeum hatékonyabb működésének érdekében szerepelt a tervek között szabadtéri színpad felépítése, illetve kiállítási épület, ahol a falumúzeumi kiállítások mellett időszaki kiállítások gazdagították volna a múzeumi kínálatot.²⁶

4. A Finnugor Néprajzi Park

Megnyitásától fogva a Göcseji Falumúzeum békés hétköznappal üzemelt, a továbblépésnek, továbbépítésnek még a gondolata sem fogalmazódott meg. Ennek egyik oka, hogy évtizedeken keresztül egyáltalán nem dolgozott néprajzos munkatárs az intézményben, aki elkészíthette volna a terveket; másfelől a továbbépítéshez nemcsak a szellemi erőforrások, hanem az anyagiak is hiányoztak. Végül 1998-ban, a falumúzeum fennállásának harmincadik évfordulóján, először merült fel komolyan a bővítés gondolata. A továbbépítést azonban nem újabb, göcseji építmények múzeumba telepítésével kívánták megvalósítani, hanem egy új létesítmény, a Finnugor Néprajzi Park megalapításával. A gondolatot sebesen követték a tettek, így 2001-ben felavatták az új kiállítások első, elkészült épületeit. A jubileumi évfordulót így, egy úttörő és később nem kevésbé vitatott kezdeményezéssel ünnepelték.²⁷

A Finnugor Néprajzi Park alapkonceptiója az volt, hogy a göcseji épületeket és életmódot bemutató néprajzi kiállításhoz tematikájában kapcsolódva mutassák be nyelvokon népeink anyagi- és építőkulturáját, az adott területen élő népcsoportra jellemző lakóhelyek felépítésével és berendezésével. A szabadtéri néprajzi múzeumok adta lehetőségekkel élve, a tárgyak életterét adó házakban, magukban a háztartásokban készítették el a kiállításokat, megismertetve a látogatókkal nemcsak a tárgyakat, hanem használati helyüket és a hozzájuk

kapcsolódó életmódot is. Finnugor nyelvrokaink közül az önálló állammal, autonóm területtel vagy nemzetiségi körzettel rendelkező népcsoportoktól származó épületeket kívántak Zalaegerszegen felépíteni, így a kiválasztott kilenc nép: *a karél, a komi, az udmurt, a mordvin, a mari, a finn, az észti, a hanti és a manysi*. A göcseji falumúzeumi kiállításokhoz kapcsolódóan a finnugor park létrehozói nemcsak egy-egy lakóházat akartak a múzeumba telepíteni és berendezni, hanem az adott népcsoport életmódját bemutató teljes portát, a lakóépületekkel és a hozzájuk tartozó gazdasági épületekkel együtt. A kivitelezést, az épületek kiválasztását, felépítését és berendezését az adott népcsoport kulturális területen dolgozó szakembereivel kívánták megvalósítani, így múzeumokkal, muzeológusokkal működtek együtt. A hanti és manysi szálláshelyek építésekor a múzeum segítsége kiegészült az autonóm terület kulturális osztályán dolgozó kollégák tárgygyűjtő munkájával. Az együttműködés keretében kiválasztott épületeket másolat formájában építették fel, majd a terepmunka során, a helyszínen gyűjtött műtárgyakkal rendezték be a kiállításokat.

A zalaegerszegi múzeum igazán úttörő kezdeményezéssel állt elő a múzeumok megújulásának szakmai és fenntartói pressziója alatt. Az ötlet egyedülálló, a tárlat azonban csak akkor fogja a várt eredményeket hozni, ha a további építésekhez megfelelő muzeológiai, az elkészült kiállítások használatához pedig közönségkapcsolati munka kapcsolódik.

5. Ami még előttünk van

Az imént bemutatott finnugor parkkal egy új látványossággal bővült a múzeum, de nem feledkezhetünk meg a már meglévő göcseji mindennapokat bemutató kiállításunkról sem, amely még bőven ad feladatokat.

E tekintetben az előttünk álló múzeumi feladatainkat két, egymással szorosan összefüggő feladatra kell osztanunk. Az egyik csoportot a muzeológiai feladatok alkotják, vagyis a gyűjtemény fejlesztése és a kor igényeinek megfelelő tárlatok készítése. A másik csoportba tartoznak azok az alapvetően látogatói feladatok, amely során az intézményben őrzött műtárgyak-, szellemi-, esetünkben az épített örökség látogatók számára történő bemutatását jelenti.

5.1. Szakmai feladataink

Először is a már meglévő kiállításaink háza táján kell keresnünk muzeológusi feladatainkat, különös tekintettel a cikk korábbi részében hosszan tárgyalt, berendezett enteriőrökben.

Feltétlenül szükséges lenne a lakóházak szobáiban, konyháiban bemutatott kiállításokat a telepítési

koncepcióban kialakított elvek mentén tárgyakkal feltölteni, valódi berendezéseket készíteni, és láthatóvá tenni a különböző vagyoni helyzetű családok életmódját. A feladat nem egyszerű tekintettel arra, hogy lakóházaink a 19. századi paraszti életmódot mutatják be, így a kor berendezésekkel való bemutatásához további műtárgyakat kellene gyűjtenünk, hiszen a néprajzi gyűjtemény nem rendelkezik ehhez elegendő, már meglévővel. Az újrendezésnek az egyik legnehezebb feladata ez a gyűjtő munka, mert ennek a kornak a tárgyokban élő lenyomata már szinte egyáltalán nem található meg. Ennek ellenére nem odázható el a feladat, megoldást kell találnia problémára.

Az egyik lehetséges, de mindenképpen ideiglenes megoldás a társ múzeumok gyűjteményeiből való tárgykölcsönzés. Ezzel az eszközzel éltem, amikor a falumúzeum legelső házában, a kávési házban újrendeztem a szobában látható enteriőrt és az emberélet fordulójának egyik legnépszerűbb és leglátványosabb rítusát, a lánykérést mutattam be. A téma szinte tálcán kínálta magát, hiszen a házat 2005-ben teljesen felújítottuk, így a kimeszelt, tiszta ház adata az ünnepi alkalom berendezésének gondolatát. Ehhez az enteriőrhez a nagykanizsai Thúry György Múzeum néprajzi gyűjteményéből kölcsönöztem több dísz tárgyat, amelyekkel ebből a korból csak nagyon korlátozott számban rendelkezik a Göcseji Múzeum gyűjteménye.²⁸

Szükség lenne ezt az újragondolást minden házunk esetében megtenni. A zalalövői hajlított házban, ahol két generáció együttélését mutatjuk be, több olyan tárgyat kellene elhelyeznünk, ami mutatja az első szobában élő fiatal családnak az új eszközök és tárgyak iránti nyitottságát. A mennyezeten lógó petróleumlámpa mindehhez még kevés. A polgárosodó parasztság dísz tárgyai például elengedhetetlenek lennének.

Az élő porták képzetének érzékeltetéséhez nemcsak a lakóházakat, hanem a gazdasági épületeket, színeket is kiállítási helyszínekké kellene tenni, és az oda való gazdasági eszközökkel kellene berendezni. Nem kétséges, hogy ez a legnehezebb feladat, hiszen a szabadtéri kiállítás sajátossága, hogy a nagy üresen álló épületek szinte kínálják a tárolóhelyként történő használatot. Így van ez nemcsak nálunk, hanem a legtöbb szabadtéri múzeum esetében. Nagy szükség lenne egy ésszerű kompromisszumra a praktikus és a szakmai szempontok között.

A kiállítások újrendezése mellett egyre sürgetőbb feladatunk a múzeum további bővítési tervének kidolgozása. A jelenleg látogatható kiállítások jól ábrázolják a 19. század közepének göcseji boronaépületeit, azonban nem mutatják be sem a boronaépületek továbbfejlődésének módjait, sem pedig a 19. század tégláépületeit. A boronaházak ugyanis füstökonyhás formájukból a 19. század vége felé már kezdtek átala-

kulni. Először szabad kéménnyel füsttelenítették valamelyest a konyhát, majd megépítették a látványos és nagyon praktikus mászókérményes tüzelőberendezéseket. Így már lehetővé vált a ház teljes füsttelenítése, aminek eredményeképpen a konyha is díszíthetővé vált. Az új tüzelőberendezéssel, ahol lehetővé vált a vas platnin való főzés, megváltozott a konyhai főzőedények nagy része.

A boronaházak mellett pedig, fontos lenne a Nyugat-Magyarországra nagyon jellemző, szép formájú kődisállásos téglaházak bemutatása is, hiszen a 19. század végén a falvakban már szép számmal álltak ezek a háztípusok.²⁹ Ilyen házban már a polgárosodott parasztság életmódja és bútorai volnának kiállíthatók. Ezeknek az épületfejlődési stádiumoknak a bemutatásával válna lehetségessé, hogy ne csak egy archaizált és kimerevített képet mutassunk a 19. századról, hanem azt folyamatában a változásokkal együtt tegyük kiállítás tárgyává.

Ha idáig eljutnánk, akkor már valóban szükség lenne azokra a közösségi épületekre, mint például az iskola, a szatócsbolt és a kocsmára, amelyek a mostani aprócska göcseji faluból egyáltalán nem hiányoznak.

5.2. A múzeum a látogatók szolgálatában

A muzeológiai feladataink mellett bőven akad tennivaló a múzeumnak a látogatók számára való vonzónak tételének terén. Ez a munka pedig ma már nem válhat el a muzeológiai munkától, szakmai alapokon kell nyugodnia ahhoz, hogy a múzeum ne váljon vásári mulatsággá.

A szabadtéri múzeumok esetében adva van a szabad tér kínálta nagyobb terület, ami összehasonlítva a zárt terű múzeumokkal, elsősorban a mozgás nagyobb szabadságát jelenti. Tovább növeli e múzeumtípus lehetőségeit az utóbbi években mutatkozó szakmai nyitottság. Minden eszköz és minden lehetőség azonban egy közös célt szolgál, vagyis azt, hogy a potenciális múzeumlátogatók kíváncsiak legyenek munkánkra, bejöjjenek hozzánk és megmutathassuk az intézményben őrzött szellemi- és tárgyi örökséget.

Kulturális értékeink bemutatásának egyik legalapvetőbb formája a kiállítás, amely a falumúzeumok esetében a felépített múzeumi házakban és gazdasági építményekben berendezett, múzeumi enteriőrökkel hivatott az adott korra és társadalmi rétegre jellemző épített örökséget és életmódot bemutatni. A tárlat önmagába rejti az élményszerűséget azáltal, hogy szabad térben tekinthető meg, hallatszik a fák suhogása, az énekesmadarak és a más állatok hangja, érezni lehet a virágok illatát, a füstökonyhában még a füst szaggal is szolgálhatunk. Mindez, különösen a mai, élményeket hajszoló látogatói elvárások köze-

pette már kevés, nem elég látogatóink szórakozni és kikapcsolódni vágyó igényeinek kiszolgálására.

A skandináv példákkal összehasonlítva a magyar szabadtéri múzeumok elsősorban a látogatói igények kiszolgálása tekintetében különböznek. Ezekkel, az úgynevezett parkmúzeumokkal ellentétben, ahol a szabadtéri kiállítások mellett számtalan egyéb időtöltési és szórakozási lehetőség áll a látogatók előtt, Magyarországon a legutóbbi időkig pusztán a kiállítások, illetve a túrlatvezetések jelentették a múzeumi látogatást. Ez a tudományos vonalat túlhangsúlyozó tradíció a magyar muzeológia sajtosága. Nem sokkal a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum megnyitását követően a Néprajzi Értesítőben megjelent írásban Szege Bálint, az intézmény adminisztratív igazgatója, élesen elhatárolja magát a külföldi példák múzeumi sallangjaitól és megállapítja, hogy szerencsére Magyarországon tisztán múzeumi célok valósultak meg a szabadtéri kiállításokban.

„A legrégebb, skandináv gyűjtemények, a korabeli művelődéspolitikai elvnek megfelelően, állat- és növénykertekkel, szórakoztató parkokkal, a látogatókat kiszolgáló vendéglátó üzemekkel egészültek ki. Ilyen volt egyébként a már említett, Millenniumi kiállításon épült „Néprajzi Falu” is. Az utóbbi évtizedekben létesült szabadtéri néprajzi múzeumok és gyűjtemények telepítésénél már elhagyták ugyan ezeket, a tudományos igények érvényesülését konceptuálisan akadályozó létesítményeket...”³⁰

Az idézett részletből kitűnik, hogy míg Skandináviában már a kezdetektől fogva törekedtek arra, hogy látogatóikat többféle élménnyel lássák el, a magyarországi múzeumokban nem volt ilyen szándék.

Zalaegerszegen sem volt ez másként, hiszen egészen az 1990-es évek végéig jobbára csak a kiskolásoknak és felsőbb osztályos tanulóknak tartott vezetéseknél merültek ki a múzeumi programok. Az 1970-1980-as, sőt, talán még az 1990-es évek elejéig mindez elég volt a látogatók múzeumba csalogatására. Az 1990-es évek második felének igen aggasztó látogatottsági statisztikai felhívták a figyelmet az újítás szükségességére. Ez volt az az időszak, ami nemcsak Zalaegerszegen, és nem is csak Magyarországon, hanem egész Európában a múzeumok és a múzeumi szolgáltatások új korszakát jelentették. Ennek oka elsősorban az volt, hogy az állami támogatások sokkal kiszámíthatatlanabbak és alacsonyabb összegűek lettek, mint korábban voltak. A 21. század küszöbén nem maradt változatlan a társadalom sem, amelyben a múzeumok kultúrát közvetítettek, a hagyományokat ápolták, és emlékeztetni próbáltak saját történelmünkre. A világ a korábbi századokhoz képest erősen felgyorsult, nem a múlt, hanem a mindennapi problémák és a jelen pillanat megélése lett a fontos. Ebben

a helyzetben, amikor a társadalom a napi gondok miatt háttérbe tolja a kultúrát, nem maradt más választás a múzeumok előtt, változtatni kellett, és megtalálni az új helyzetben is az intézmények létjogosultságát. Erre válaszként a legtöbb európai szabadtéri néprajzi múzeum a szabadidő eltöltésének helyszínékként jelölte meg magát, a kikapcsolódás, a gondokból kiszakadáshoz vezető lehetséges útként. Az új feladatnak megfelelően sokkal mozgalmasabb helyszínekké váltak, mint korábban voltak. Különböző foglalkozásokat rendeztek, minden nap valami tevékenységet mutattak be, a teremőreiket korhű ruhába öltöztették, és megtanították nekik az adott korról, épületekkel kapcsolatos érdekes történeteket, amelyeket ők kisebb fajta színi előadás formájában mondtak el a látogatóknak.³¹ Mindemellert pedig több és változatosabb szolgáltatással erősítették meg a múzeumokat, hogy a látogatók a lehető legtöbb időt töltsék itt, és legyen bennük a hajlandóság a visszatérésre. A finnországi Seurasaari múzeumban például nemcsak bolt, hanem számos étterem, kávézó, strand, piknik helyek, művészeti- és folklór központ veszi körül a múzeumot látogatók kényelme érdekében.³² A kiállítások mellett a szolgáltató hálózat fejlesztése ma már a legtöbb, nagy európai szabadtéri néprajzi múzeumban megtörtént és az elvárt siker, vagyis a látogatói szám emelkedése sem maradt el. E téren a magyarországi múzeumok még erősen gyerekcipőben járnak.

A látogatóéért vívott csatában a másik hatásos eszköz a múzeum és a programok állandó hirdetése. A marketing az esetünkben azonban nem veszélytelen, hiszen a múzeum csak nagyon optimális látogatószámmal tud hatásosan működni, amely cél eléréséhez lehetetlen marketing eszközöket rendelni. Ha a vártnál nagyobb számú látogató érkezik a múzeumba, a kiállítások, a kertek és az infrastruktúra nagy megterhelésével nagyobb kárt okoznak, mint amennyi hasznot hoznak. Nem lehetünk a tömegturizmus célpontjai, hiszen így azt veszítjük el, ami a sajátunk, a nyugodt kikapcsolódás kultúrál eltöltésének lehetőségét.³³

A Göcseji Falumúzeum esetében is elmondhatjuk, hogy a nagyobb tömegeket vonzó rendezvényeink alkalmával megtapasztaltuk a népszerűség előnyeit és hátrányait is. Úgy gondolom, a népszerű és látványos rendezvények mellett, ma már egyre fontosabb feladatunk, hogy valóban részt vállaljunk a tudásközvetítés és értékteremtés folyamatában. Ennek egyik formája a múzeumi oktatás, amely során a hagyományok-, a folklór-, a hétköznapi tevékenységeink tudását tudjuk átadni, elsősorban az iskolás és óvodás korú gyerekeknek. A falumúzeumban is megtartható múzeumi órák lehetősége régóta vágyott célja a múzeumnak, amely a zalalövői hajlított ház foglalkozások céljára történő berendezésével végre telje-

sülni látszik. A ház oktatási célú hasznosítását a falumúzeum létrehozója, Szentmihályi Imre hagyományozta ránk, amikor nem rendezett be benne kiállítást, sározás és meszelés nélkül hagyta egyik falrészét, hogy itt lehessen bemutatni a boronaépítkezést. Ezen az úton haladva, továbbvittük a gondolatot és az építkezés mellett, a mindennapi életet is szeretnénk bemutatni. A ház új funkciójának megfelelő berendezésével 2009 nyarán készülünk el, így reményeink szerint a múzeumi programkínálat az egyébként

rendezvény nélküli hétköznapokra is tud időtöltési alternatívát kínálni.

Négy évtized nemcsak egy kiállítás bejáratására, hasznosítására, hanem arra is elegendő, hogy kellő történelmi távlatból tekinthessünk az elvégzett munkára. A pillanat is alkalmas erre, hiszen a jubileum alkalmából megfogalmazott számvetésben már a jövő feladatai is világosan láthatók. Mindemellett ma már az is világosan látszik, hogy elődeinktől jó alapokat kaptunk, amelyre biztosan építhetünk.

Jegyzetek:

- ¹ <http://www.sznm.hu/>
- ² Katonáné Szendrey Katalin, 2004, 24.
- ³ Cseri Miklós, 2003, 5.
- ⁴ Vargha László, 1937, 331.
- ⁵ Kurucz, Balassa, Kecskés, 1987, 7.
- ⁶ Jankó, 1897, 7-8.
- ⁷ Vargha László, 1937, 332.
- ⁸ Vargha László, 1959, 325-369.
- ⁹ Katonáné Szendrey Katalin, 2004, 1-51.
- ¹⁰ Bíró Friderika, 1988, 5.
- ¹¹ Cseri Miklós, 2003, 7.
- ¹² Sári Zsolt, 2003, 16-18.
- ¹³ Tóth János, 1960, 295-301.
- ¹⁴ GM adattára, 1643-93.
- ¹⁵ Balassa Iván, 1969, 121.
- ¹⁶ GM adattára, 1745-94. Hoffmann Tamás, 1970, 5-6 oldal.
- ¹⁷ Szentmihályi Imre, GM adattára, 1745-94.
- ¹⁸ Szentmihályi Imre Gyűjtőnaplója 1950-ből. GM adattára. Ltsz. 1.
- ¹⁹ Göcseji Múzeum adattára örzi az egyes házakra vonatkozó terveket és bontási naplókat. Amelyek az alábbi leltári számok alatt találhatóak meg.: 674-80, 675-80, 676-80, 681-80, 701-80, 705-80706-80, 726-80, 728-80, 730-80, 731-80, 732-80, 737-80, 738-80, 744-80, 745-80, 743-80, 763-80.
- ²⁰ Szentmihályi Imre, 4-5. GM adattára, 1745-94.
- ²¹ Szentmihályi Imre Gyűjtőnaplója, 1963-ból. GM adattára. Ltsz. 269.
- ²² Szentmihályi Imre Gyűjtőnaplója 1966-ból. GM adattára, 728-1980.
- ²³ Balassa Iván, 1969, 121-126.
- ²⁴ Katonáné Szendrey Katalin, 2004, 1-51.
- ²⁵ Szentmihályi Imre, 1966, 6-7. GM adattára. 1745-93.
- ²⁵ Szentmihályi Imre, 1970, 6. GM adattára. 1745-94.
- ²⁷ A Finnugor Néprajzi Parkról megjelent cikk az MTA Nyelvtudományi Intézetének kiadásában megjelent, „Obi-ugorok a 21. században” címet viselő CD-n olvasható, így ebben az írásban nem foglalkozom ennek a kiállításrésznek az elemzésével.
- ²⁸ A ház berendezésével kapcsolatos muzeológiai kérdésekről a szabadtéri néprajzi múzeumok éves konferenciáján számoltam be. Az előadás írott változata Göcseji Múzeum adattárában található. Ltsz. 2007-3161.
- ²⁹ G. Szabó Zoltán, 1995, 423-451.
- ³⁰ Szege Bálint, 1974, 48-49.
- ³¹ Sten Rentzhog, 2007, 323-325.
- ³² Tóth Annamária, 2004, 192.
- ³³ Cseri Miklós, 2004, 186.

Irodalom:

A Göcseji Falumúzeum létesítésével és építésével kapcsolatos vegyes iratok. Göcseji Múzeum adattára. 1643-93.

Balassa M. I.: A Göcseji Falumúzeum. In szerk. K. Kovács László: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság Folyóirata. LXXX évfolyam, 1969, 121-126.

Bíró F.: Vallomások egy közösség életéből. In Téka. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tájékoztatója. Szentendre, 1988/4, 5-7.

Cseri M.: A szabadtéri múzeumok szerepe és lehetőségei a változó világban. In szerk. Cseri Miklós – Füzes Endre: Ház

és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 16. Szentendre, 2003, 5-14.

Cseri M.: Tourism and the Hungarian Open Air Museum. In (eds.) Cseri Miklós-Fejős Zoltán-Szarvas Zsuzsa: Touristic Construction and the Consumption of Culture(s). Papers of the 8th Finnish-Hungarian Ethnological Symposium Lakitelek. Budapest-Szentendre, 2004.

G. Szabó Z.: „Pitar-kódissállítás-forház” egy építészeti elem átalakulása három dél-zalai településen. In szerk. Cseri Miklós: A Nyugat-Dunántúl népi építészete. Szentendre-Szombathely, 1995, 423-451.

- Hoffmann T. – Szentmihályi I.: Magyar szabadtéri Néprajzi Múzeum alapelvei, A Göcseji Falumúzeum története és programterve. Göcseji Múzeum adattára. 1745–94.
- Jankó J.: Az Ezredéves Országos Kiállítás Néprajzi Faluja. Budapest, 1897.
- Katonáné Szentendrey K.: „...Meg kell teremtenünk (...) a magyar skanzent, ...” In szerk. Cseri Miklós – Füzes Endre: Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 17. Szentendre, 2004, 7–51.
- Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeumi Ankét. In szerk. Szabó Imre: MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei. IX. Kötet, 1. szám, 1959, 325–369.
- Kovács Zs.: A zalaegerszegi Finnugor Néprajzi Parkról. In szerk. Sipos Márta: Obi-ugorok a 21. században. CD. MTA Nyelvtudományi Intézet, Finnugor Osztály, Budapest, 2006.
- Kovács Zs.: Egy kiállítás hitelessége évtizedek távlatából. GM adattára, 2007–3161.
- Sári Zs.: Egy falu a 20. századból. A 20. századi épület-együttes lehetősége a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. In szerk. Cseri Miklós – Füzes Endre: Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 16. Szentendre, 2003, 15–30.
- S. Rentzhog: Open Air Museums. The History and the Future of a Visionary Idea. 2007, 323–371.
- Szege B.: A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tevékenysége. In szerk. Szolnoky Lajos: Néprajzi Értesítő. A Néprajzi Múzeum Évkönyve. LV, 1973, 47–53.
- Szentmihályi I.: Gyűjtőnapló 1950. Göcseji Múzeum adattára. Ltsz. 1.
- Szentmihályi I.: Gyűjtőnapló 1963. Göcseji Múzeum adattára. Ltsz. 269.
- Szentmihályi I.: Gyűjtőnapló 1966. Göcseji Múzeum adattára Ltsz. 728–1980.
- Tóth A.: I was an Inhabitant of Seurasaari – The Connection between Culture and Ecotourism in Seurasaari Open-Air Museum in 2002. In (eds.) Cseri Miklós – Fejős Zoltán – Szarvas Zsuzsa: Touristic Construction and the Consumption of Culture(s). Papers of the 8th Finnish-Hungarian Ethnological symposium Lakitelek. Budapest-Szentendre, 2004.
- Tóth J.: A magyar skansen és a Göcseji Falumúzeum. In szerk. Szentmihályi Imre: A Göcseji Múzeum Jubileumi Emlékkönyve 1950–1960. Zalaegerszeg, 1960, 289–302.
- Vasi Szemle. Szombathely, 1939, 150–161.
- Vargha L.: A magyar Skansen. In szerk. Györffy István: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság Folyóirata. XLVIII. Évfolyam, 4. szám, 1937, 330–340.
- Vargha L.: Magyar szabadtéri múzeum. In Múzeumi Közlemények, Budapest. 1963, 3. szám, 13–19.
- Múzeumok honlapjai:
www.szm.hu; www.savariamuseum.hu/szhely/muzeumfalu;
www.muzeumfalu.hu; www.szenna.hu; www.opusztaszer.hu

The Göcsej Open Air Museum and the Hungarian Skansen Movement

In Hungary the Skansen Movement, beginning with the Millennium National Expo at the end of the 19th century, ended without any results, because the soon starting World War I had broke the movement up. Due to this occurrence, compared to other European Open Air Museums, the skansen movement started later in Hungary, it was reborn in the 1950's. By this time museologists in Budapest urged on the establishing of a national open air museum that could show the heritage of national folk architecture. They were working harder and harder on the most important professional problems, namely: where should the museum be built, what should be shown there, who will support the financial part of the work? The result of the accomplished work was the 55 hectares big area at the source of the Staravoda stream that they managed to get, and there they were able to start the work in 1966.

In the meantime in a provincial town of Zalaegerszeg, the building of a local open-air museum was also about to start. Different political, historical and professional forces were motivating the establishing of the Göcsej Open Air Museum in the 1960's, but the result was unique because the first open air museum in Hungary was opened in Zalaegerszeg in 1968. In my article I tried to show among which circumstances the first open air museum was born in Zalaegerszeg and what its role is among the Hungarian open air museums. Beside I discussed the professional questions that affected the building, and later the activities of the Göcsej Open Air Museum. On the 40th anniversary of the museum it is high time to give ourselves an account where we are now, what was realized from our plans and what our tasks are for the future.

Translated by Zsuzsa Kovács

1. kép: A szenterzsébethegyi kamra eredeti helyén
(Szentmihályi Imre felvétele)

2. kép: A felsőszenkerzsébeti ház eredeti helyén
(Szentmihályi Imre felvétele)

3. kép: A Göcseji Falumúzeum területének birtokbaadása
1964. szeptember 24-én (Szentmihályi Imre felvétele)

4. kép: A zalalövői hajlított ház bontás közben
(Szentmihályi Imre felvétele)

5. kép: A kávási ház az épülő falumúzeumban
(Szentmihályi Imre felvétele)

6. kép: A megnyitóra összegyűlt tömeg látképe
(Szentmihályi Imre felvétele)

7. kép: A falumúzeum látképe a megnyitó után
(Lantos Miklós felvétele)

8. kép: Szentmihályi Imre
gyűjtés közben